

Kracht van Koeien

Springplank naar een duurzame (melk)veehouderij

Maarten Vrolijk
Wageningen UR Livestock Research

VHL Leeuwarden

15 februari 2012

Verduurzamen, hoe doen we dat?

- Optimaal gebruiken
  - Niet verspillen, beter benutten, recyclen
- Verbeteren van proces of product
  - Zelfde product, en zelfde productieproces, maar met minder ongewenste zijeffecten; aanpassen.

Optimaal gebruiken

Verbeteren van proces of product

Duurzaamheid, wat is dat?

- Brundtland: *“Zodanig leven dat generaties na ons ook hun wensen/behoefte kunnen vervullen”*
- *De aarde doorgeven zonder op te maken*
- *Duurzaam = vol kunnen houden*

Een in **alle opzichten** duurzame veehouderij

- Dierenwelzijn boven alle twijfel verheven
- Geen onaanvaardbaar milieubeslag (klimaat, energie, lokale emissies), hier en elders in de wereld
- Vergaand gesloten (regionale) kringlopen
- Maatschappelijk gewenst
- Kwaliteitsproductie
- Economisch renderend en concurrerend in een Europese en globale markt
- Landschappelijke bijdrage

Verduurzamen, hoe doen we dat?

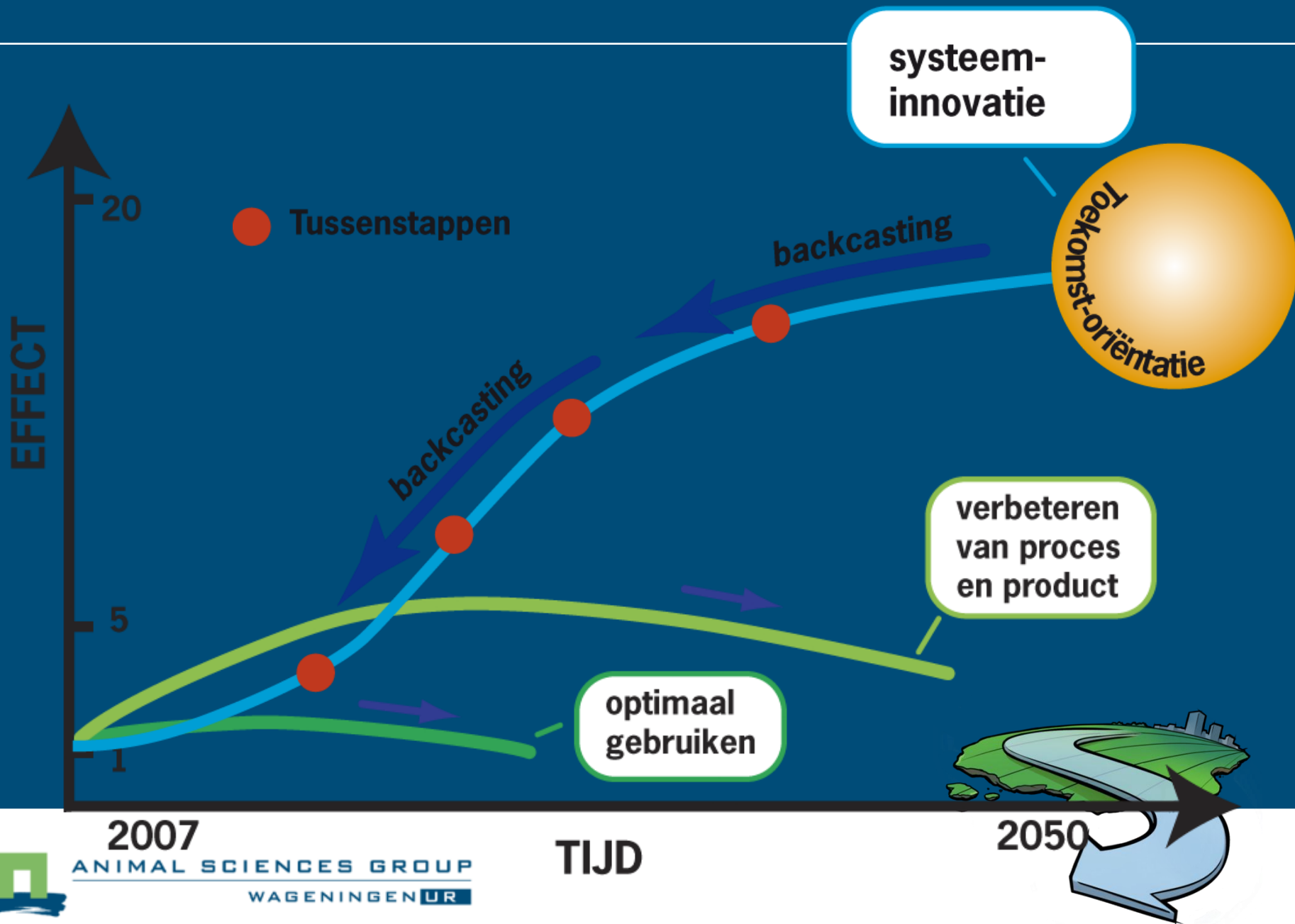
- Optimaal gebruiken
  - Niet verspillen, beter benutten, recyclen
- Verbeteren van proces of product
  - Zelfde product, en zelfde productieproces, maar met minder ongewenste zijeffecten; aanpassen.
- Inbreken in het gangbare
  - Opnieuw doordenken van functies & behoeften
  - Ontkoppelen van 'perverse koppelingen': structurele verbindingen tussen gewenste en ongewenste effecten
  - *Systeem-innovatie --> herontwerpen*

Inbreken in het gangbare

Toekomstvisie Minister van EL&I 2023

- Niet haalbaar zonder in te breken in het gangbare
- Niet alleen technische innovatie nodig
- Maar ook sociale en culturele
- En niet alleen door boeren

- Systeeminnovatie nodig.

Ontwerpen voor Systeminnovatie

- Op weg naar duurzame veehouderij(-systemen)
  - Fundamenteel herontwerp
  - Schijnbare tegenstellingen overwinnen
  - Behoeften dier, ondernemer, burger en eisen milieu verenigen
- Ontwerpen als *springplank*, niet als *blauwdruk*
  - Kapstok en wenkend perspectief
  - Met ruimte voor eigen invulling
  - Praktijkexperimenten door boeren, bedrijfsleven, ketenpartners en anderen

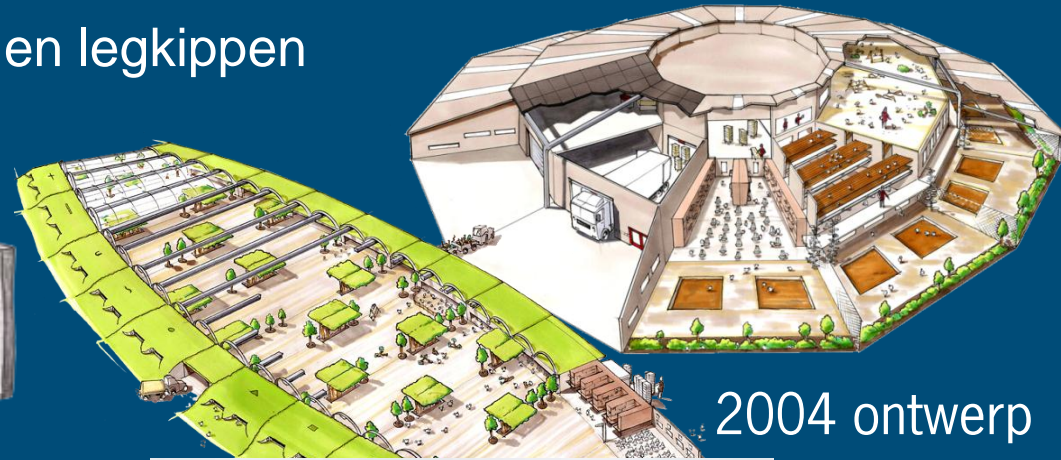
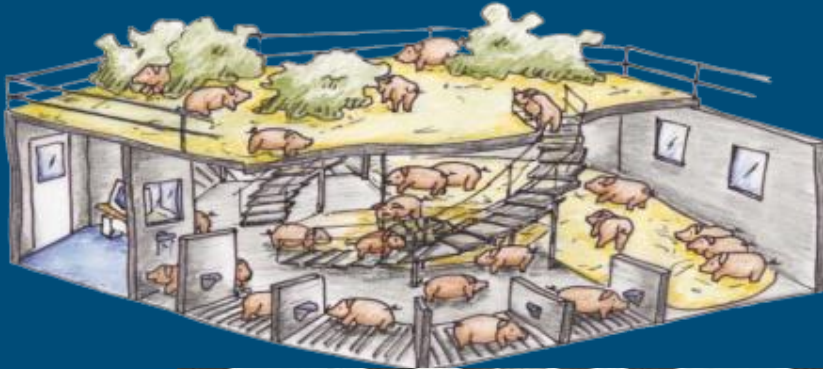

JA, MAAR.....

Comfort Class en Houden van Hennen

Springplank voor vleesvarkens en legkippen

2004 ontwerp

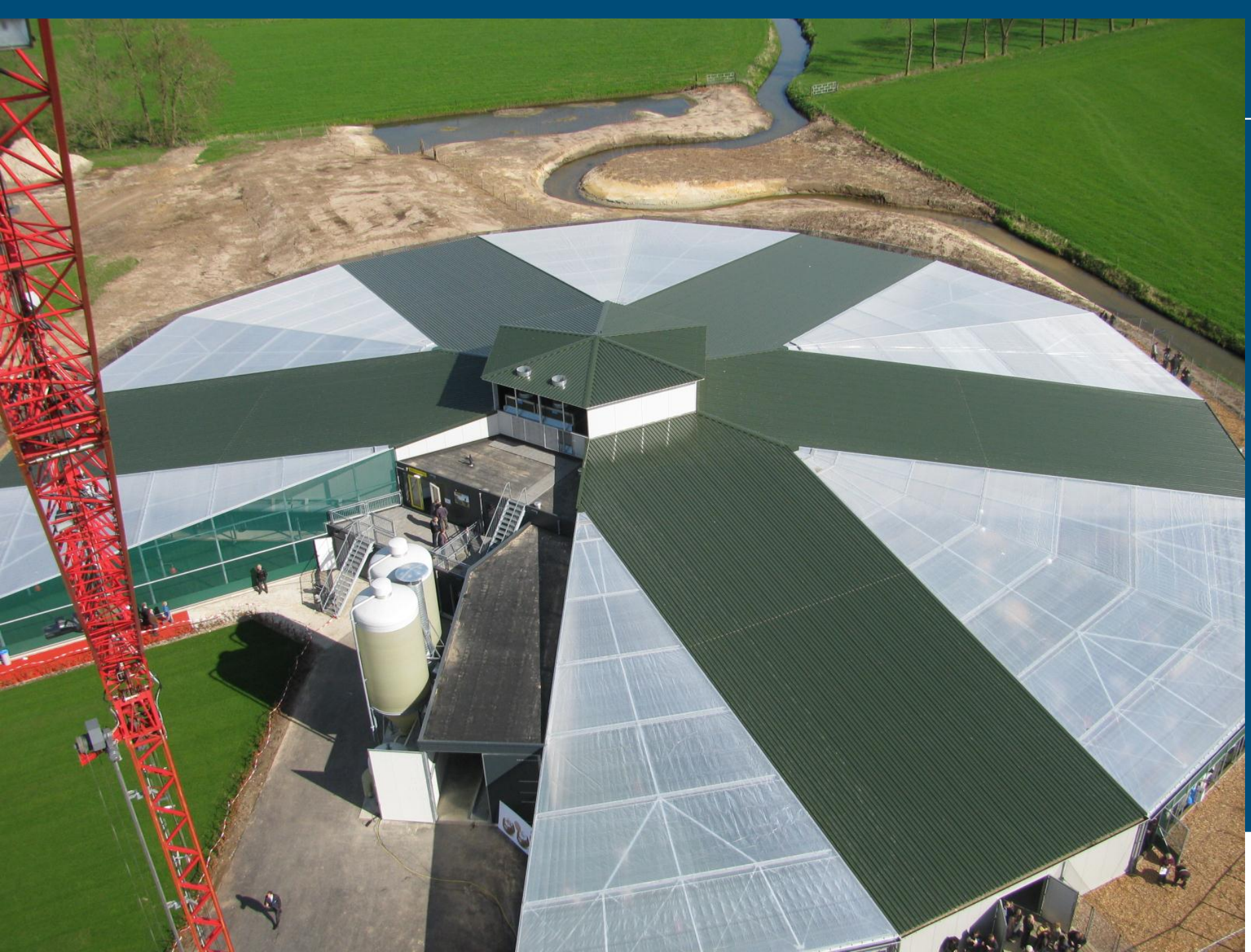

2002 ontwerp

2006 Pilot Raalte

2007 Lankerenhof

Rondeel®

VANLAARREKLAME.NL

Melkveehouderij en duurzaamheid

Kracht van Koeien

Melkveehouderij in Nederland

- Krachtige en zeer Nederlandse tak van veehouderij. Belangrijke bron van export.
- Ca. 20.000 melkveehouders
- Handvol coöperaties in bezit van melkveehouders
- 1,5 miljoen melkkoeien
- 10,8 miljard kilo melk per jaar
- Dagvers: ca 15%. Rest kaas, boter, poeder etc.
- Meer dan 80% export
- Bijdrage BNP 2005: € 2,5 miljard
- 60.000 arbeidsplaatsen

Duurzaamheids-issues in de melkveehouderij

- Milieu
  - Lokaal: mest, ammoniak, nitraat, fijn-stof; Globaal: klimaat
- Dierenwelzijn
- Economie
  - Rendement & continuïteit
  - Arbeid en arbeidsomstandigheden
- Natuurlijke hulpbronnen & biodiversiteit
  - Globale voetafdruk, Noord-Zuid-relaties
  - Eindige voorraden (energie, mineralen)
- Gezondheid (van mens en dier)
  - Veterinaire risico's; antibiotica; hormonen
- Landschap

Melkveehouderij in Nederland: uitdagingen

■ Dierenwelzijn

- Harde vloeren, te weinig rustplekken en te weinig ruimte beperken sociaal gedrag
- Veel vroegtijdige, gedwongen afvoer door:
  - Klauwproblemen, mastitis en verminderde vruchtbaarheid.
- Chronische stress bij m.n. ranglage koeien

■ Milieu

- Forse bijdrage (>50%) aan ammoniakemissies veehouderij. Daardoor verzuring en vermisting;
- Grote bijdrage aan broeikasgas-emissies (m.n. CH₄ en N₂O)
  - Totaal 1,3 kilo CO₂-eq per kilogram melk
  - Op bedrijf: vanuit koe, mest en bemesting + energiegebruik voor grondbewerking e.d.
  - In keten (indirect): kunstmestproductie en krachtvoergebruik

■ Economie

- Hogere kosten dan opbrengsten. Compenseren door subsidie en veel onbetaalde arbeid. *Way of life*. Liberalisering (quotum eraf in 2015)
- Lage (fictieve) arbeidsvergoeding

Optimaliseren en aanpassen

- Beperkt effect: 5-10% beter
- Nieuwe ongewenste neveneffecten
  - Dichte vloeren tegen emissies → dierenwelzijn ↓
  - Stallen afsluiten tegen emissies → dierenwelzijn ↓
  - Methaanemissie koe ↓ door meer krachtvoer → externe milieueffecten krachtvoer ↑
  - Covergisting om 'mestprobleem' op te lossen → hoge energie-input voor restproducten en waardevol voedsel
  - Drijfmestinjectie tegen emissies → bodemleven ↓
- Behoeften lastig te verenigen

Schijnbare tegenstrijdigheden

- Ruimte per koe vs. kosten voor infrastructuur
- Ruimte per koe vs. ammoniak emissies
- Voeren voor gezondheid vs. voeren om mineralen (N & P) efficiency te vergroten
- Efficiënte productie vs. natuur
- Schaalgrootte vs. landschap
- Delen van investeringen vs. zelfstandigheid

Kracht van Koeien: Herontwerpen

■ Met onder meer:

- Probleemanalyse
- Systemanalyse:
  - Analyse voorraden en stromen
  - Analyse van huidige noodzakelijkheid van standaarden van werken
  - Structurele oorzaken duurzaamheids-issues
- **Reflectie op onbewuste vooronderstellingen**
- Programma's van Eisen (PvE) vaststellen op basis van behoeften

Doel van de ontwerpen

- Geen blauwdruk én geen luchtkasteel
- Inspiratiebron en agenda voor heden en toekomst
- Aannemelijk maken dat vergaande doelen haalbaar zijn

Programma's van Eisen

- De boer
  - Kwalitatief, globaal, doelgroepen
- De koe
  - PvE
  - én Cowel: model om systemen te vergelijken
- De burger/consument
  - NextExpertizer® -methode
  - 98 interviews, kwalitatief én statistisch
- Het milieu
  - Veel hogere eisen dan wettelijk

Programma van Eisen v/d boer

- Twee doelgroepen: *nieuwe groeiers* en *maatschappelijke ondernemers*.
  - Voorlopers met maatschappelijke oriëntatie.
- Interviews; literatuuronderzoek
- Globale behoeften:
  - Groei en ontwikkeling
  - Maatschappelijke oriëntatie: is kans
  - Arbeid: plezier, flexibiliteit
  - Bedrijfscontinuïteit: 1 of 2 vak
  - Weidegang: indien randvoorwaarden dat toelaten

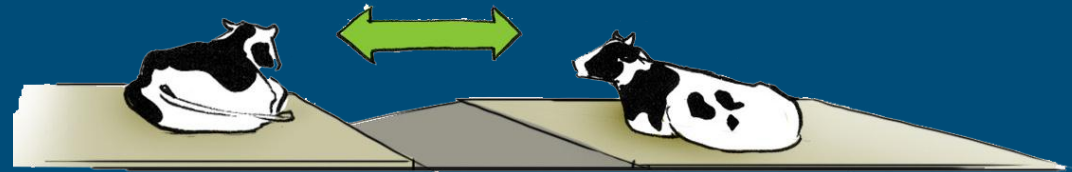
Programma van Eisen van de melkkoe

- Gebaseerd op de *behoeften* van de melkkoe
  - voorbeelden: voer, water, beweging
- Een eis is: een precieze en kwantificeerbare omschrijving van een element of een functie in de omgeving (van de koe) die van belang is voor de vervulling van één of meer behoeften (van de koe).
- Eisen zijn ‘vrij’ van oplossingen: ze zeggen niet *hoe* de behoefte moet worden vervuld.
- Resultaat: PvE melkkoe is lijst met ± 100 items
  - Gebaseerd op >500 wetenschappelijke en praktische bronnen

PvE: belangrijke ontwerp-eigenschappen

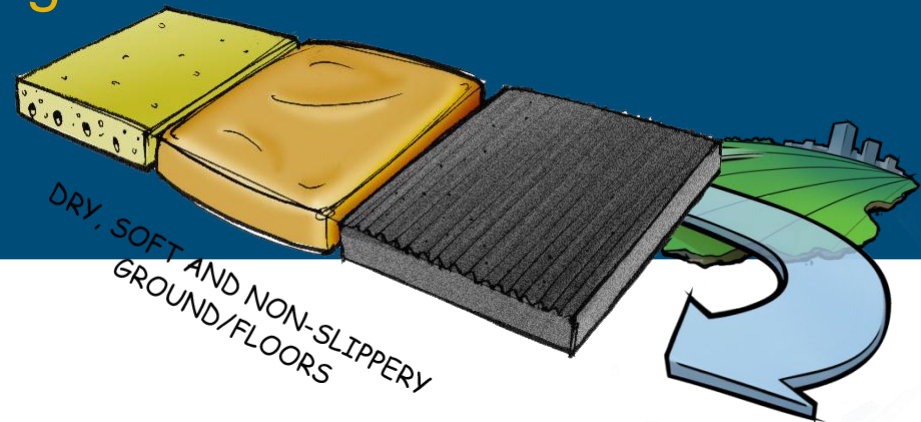
1. Aantal rustplekken
2. Kwaliteit voer
3. Geen negatieve prikkels & lekstroom
4. Vrijheid tot beweging & gedrag
5. Grootte van de ligplek
6. Behandeling van het dier
7. Temp.-Vochtigheid index (THI)
8. Vloertype van de loopgangen
9. Vloertype van de voergangen
10. Lichtintensiteit overdag

SPACIOUS RESTING PLACE AND PERSONAL DISTANCE

SPACE FOR LOCOMOTION, FREE CHOICE AND NATURAL BEHAVIOUR

PvE: een aantal voorbeelden

- Aantal rustplekken:
  - >1 per koe
- Vrijheid tot beweging en gedrag
  - $\geq 360 \text{ m}^2$ per koe
  - Vrije toegang tot beschutting en buiten
- Grootte van de ligplek
  - Vrije rustplek, zonder obstakels
- Vloertype van de loopgangen
  - Stroef, effen, droog, zacht

PvE formuleert eisen, geen oplossingen

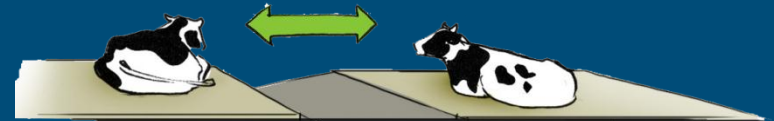
- PvE is oplossings-vrij
- Voordeel: meer oplossingsmogelijkheden
- Vergroot de kans op het verenigen van eisen (bv van milieu of economie), die nu tegenstrijdig lijken
- PvE en systeemanalyse zijn leidend in het vaststellen van de sleutelfuncties.

De sleutelfuncties m.b.t. dierenwelzijn

1. Voorzie in gebieden voor

1. Beweging, lopen
2. Rusten
3. Spelen en sociaal contact

2. Produceer voer

3. Manage gezondheid en ziekte

PvE Burger/Consument: kritische elementen

- Dieren moeten vrij rond kunnen lopen
- Dieren als broeders en zusters behandelen
- Dieren goed verzorgen
- Diervoeding is natuurlijk en vers
- Zonodig meer betalen voor dierenwelzijn
- Natuur / Natuurlijke leefomgeving
- Vlees [dierlijke producten] met sappige verse smaak
- Eerlijke en duurzame productie
- Professionele handelingsvrijheid voor boeren
- Redelijke marges voor boeren
- Kwaliteitsborging door regels

De oplossingsruimte vergroten

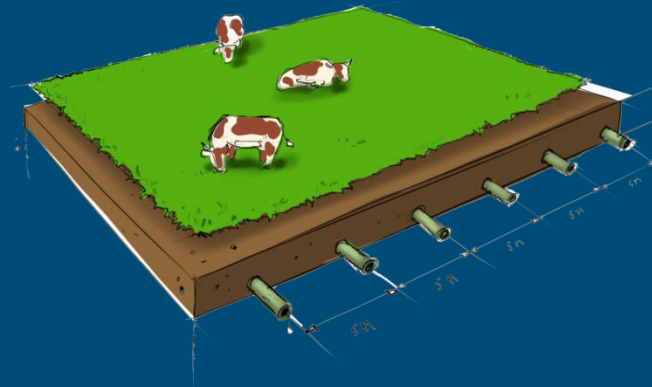
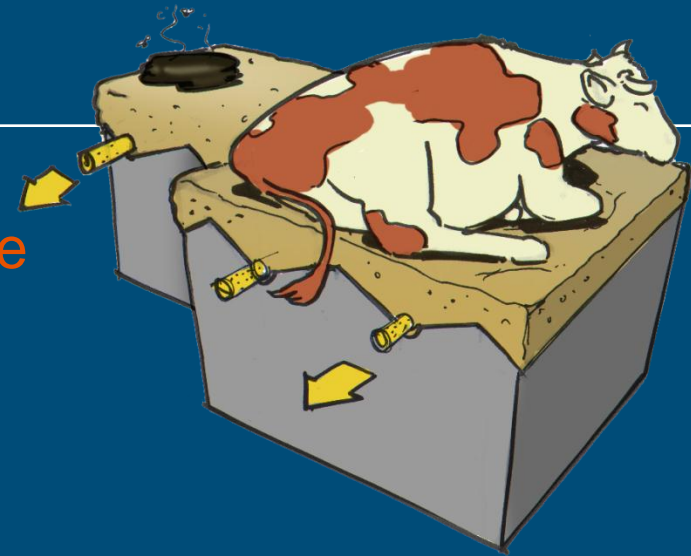
- Ruimte per koe vs. kosten voor infrastructuur
  - Ruimte is goedkoper als we niet denken aan een stal. Een koe vraagt niet om een stal.
- Ruimte per koe vs. ammoniak emissies
  - Ammoniak emissies voorkomen door urine and feces apart te houden. Meer ruimte voor de koe helpt daarbij, in combinatie met andere vloeren en bodems.
- Voeren voor gezondheid vs. voeren om mineralen (N & P) efficiency te vergroten
  - Als de mineralen output van de koe geen (milieu)probleem meer is, kunnen we voeren voor gezondheid.

Sleuteloplossingen

- **Biedt veel meer (maar goedkope) ruimte**
  - In alle gebieden droge, stroeve vloeren
  - 'Binnen' en 'buiten' als één geheel
  - 'Binnen' beperkt tot beschutting
- **Houdt feces en urine apart**
  - Diverse oplossingen voor vloeren en bodems mogelijk en denkbaar
  - Gescheiden verwerken tot specifiek aanwendbare meststoffen
- **Verwijder feces en urine snel**
  - Beperkt emissie van ammoniak
  - Verwijderen van feces goed voor gezondheid koe

Veel groter effect door

Anders denken

Anders doen

A. Vervul (vrijwel) alle behoeften van de koe

- Jaarrond ruimte bieden
- Voldoende rustgelegenheid
- Keuzevrijheid
- Geschikte bodems
- Beweging(smogelijkheden)
- Geen ingrepen en stressvolle behandelingen
- Voldoende en gevarieerd voeren

B. Beschouw mineralen als (half)producten

- Benut beschikbare plant- en restproducten
- Geen krachtvoer, wel voersupplementen
- Houdt feces en urine gescheiden
- Benut deelstromen mest
- Kunstmest overbodig maken
- Organische stofgehalte bodem opbouwen.

C. Deel kapitaal, arbeid en grond

- Ruimte voor de koe zonder dure stal
- Deel kapitaalgoederen (melkstal, voermengwagen, grond)
- Samenwerken
- Verwaard goedkope voerinput
- Verhoog opbrengst gras- en bouwland
- Produceer energie
- Verhoog kwaliteit arbeid
- Nieuwe compatibele functies

D. Beheer bodem als productief ecosysteem

- Benut organische stof uit mest
- Intensiveer op de ene plek, en extensiveer op de andere
- Optimaliseer vorm stikstofmeststof
- Wend nutriënten precies aan
- Minimaliseer grondbewerking
- Voorkom verdichting

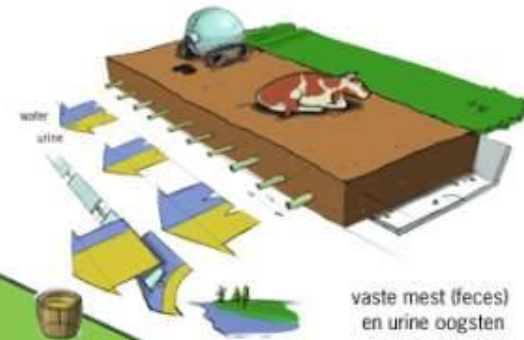
De Meent

Jaarrond de ruimte

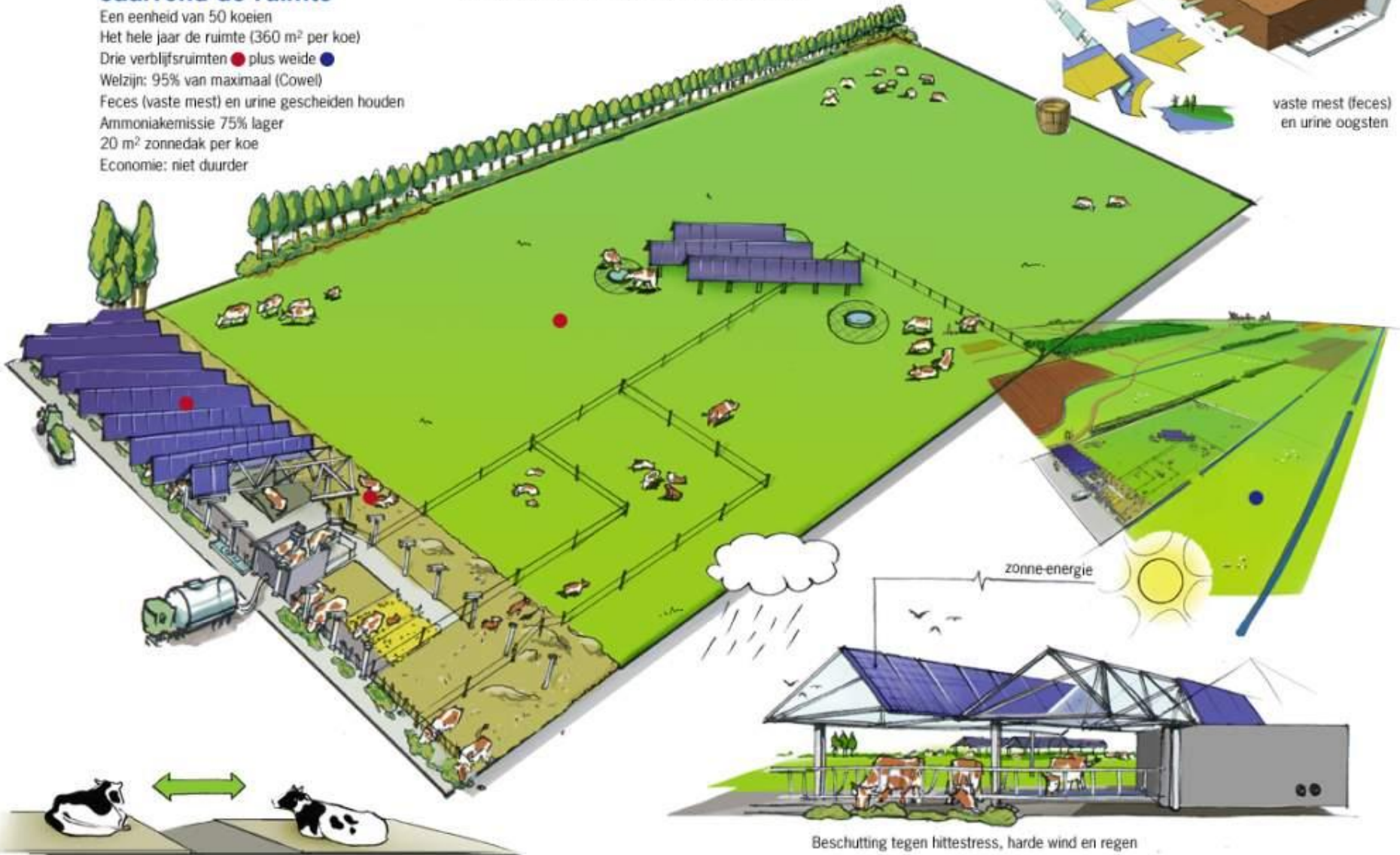
- Een eenheid van 50 koeien
- Het hele jaar de ruimte (360 m² per koe)
- Drie verblijfsruimten ● plus weide ●
- Welzijn: 95% van maximaal (Cowel)
- Feces (vaste mest) en urine gescheiden houden
- Ammoniakemissie 75% lager
- 20 m² zonnedak per koe
- Economie: niet duurder

Ruimte voor beweging, vrije keuze en sociaal gedrag

vaste mest (feces) en urine oogsten

zonne-energie

Beschutting tegen hittestress, harde wind en regen

Ruime ligplaats en afstand tot elkaar

Resultaten voor de koe

■ **Veel beter welzijn en gezondheid van de koe**

● **95% van de koeien**

■ **Verdubbde melkproductie**

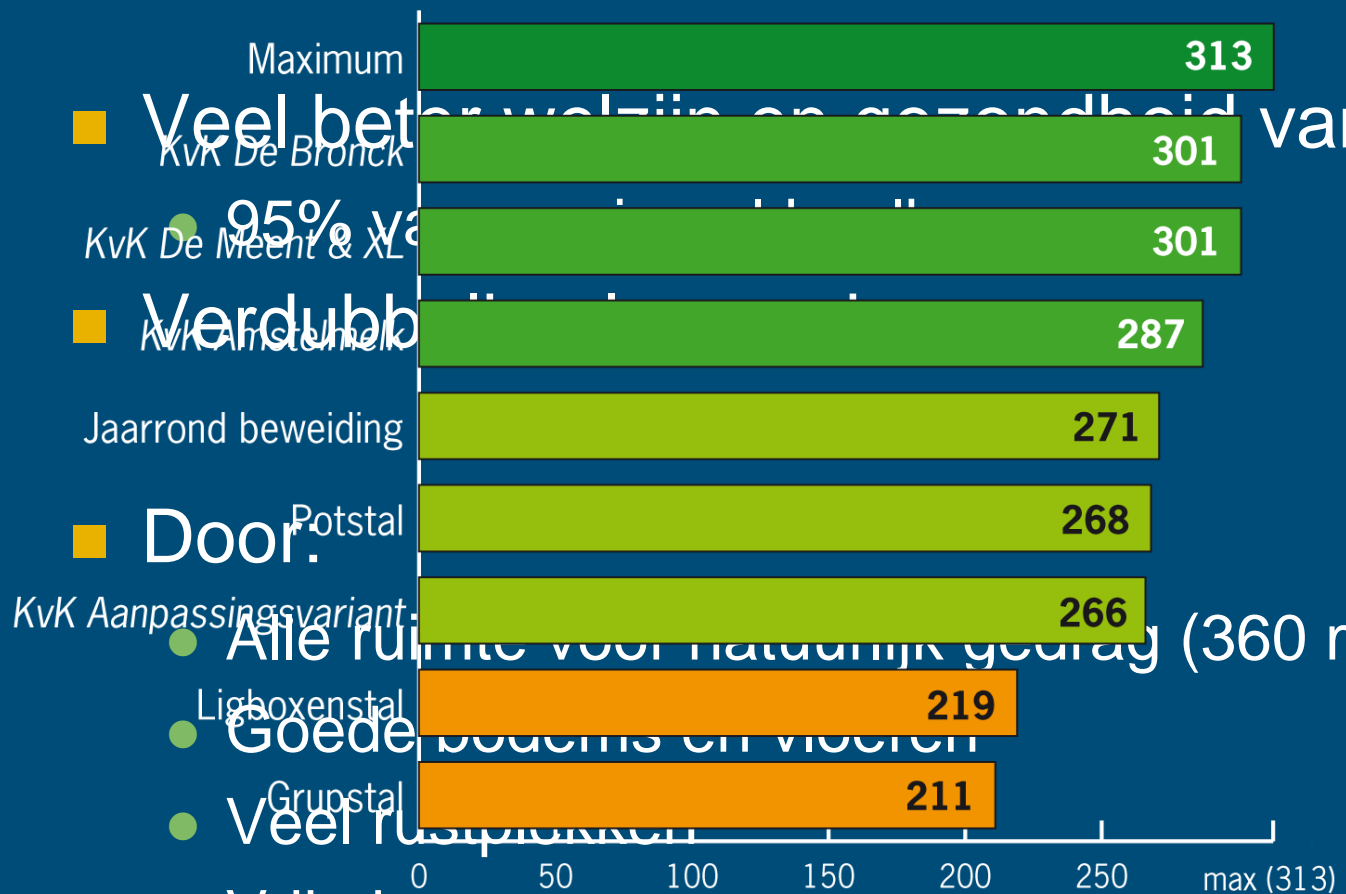
■ **Door: Potstal**

● **Alle ruimte voor natuurlijk gedrag (360 m² jaarrond)**

● **Goede bodems en vloeien**

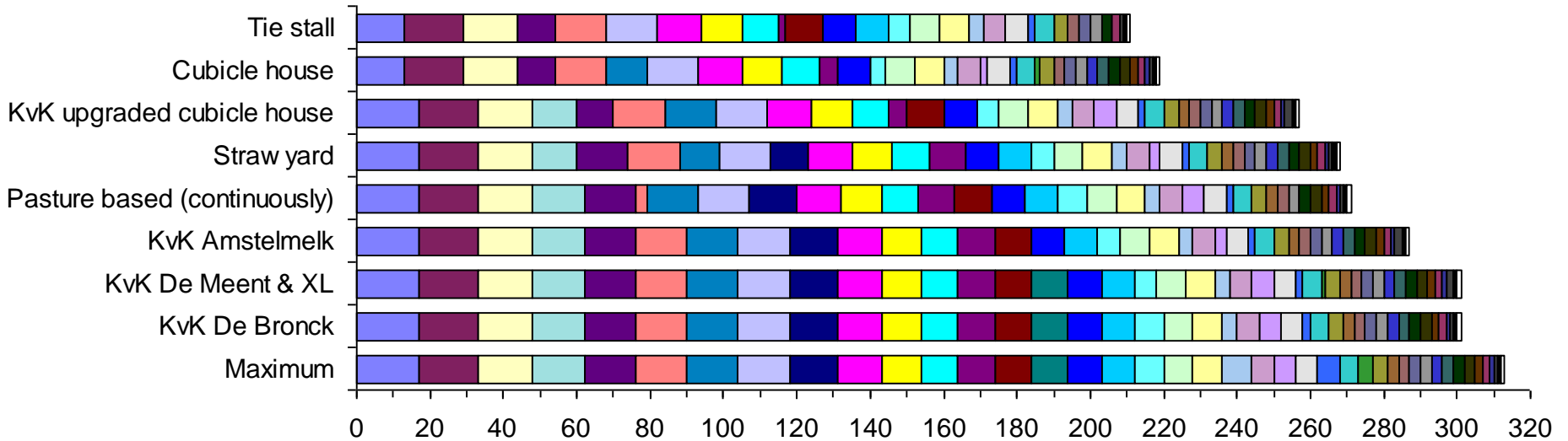
● **Veel rustplekken**

● **Vrije keuze**

Welfare scores: housing system benefits

De Meent XL

Voor wie groter wil

Drie keer 50 koeien
Het hele jaar de ruimte (360 m² per koe)
Drie verblijfsruimten ● plus weide ●
Welzijn: 95% van maximaal (Cowel)
Feces (vaste mest) en urine
gescheiden houden
Ammoniakemissie 75% lager
20 m² zonnedak per koe
Economie: niet duurder

Beschutting tegen hittestress, harde wind en regen

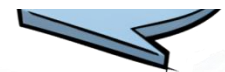
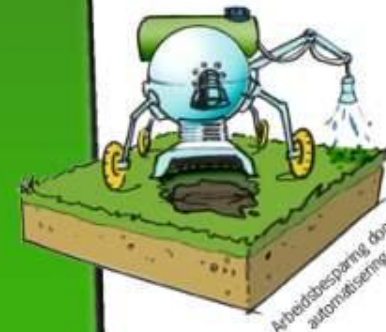

Ruimte voor beweging, vrije keuze en sociaal gedrag

Stabiele kuddes van 50 koeien

droge, zachte en stroeve bodems & vloeren

Resultaten voor het milieu

- Energieneutraal
- Reductie van broeikasgassen: 50-75%
- Klimaatneutraal bij verdubbeling efficiëntie pv-cellen
- Reductie lokale emissies stikstof (NH_3) met 75%.
- Kleinere ecologische voetafdruk van (kracht-) voerproductie.

- Door o.m.:
  - Gescheiden houden vaste mest (feces) en urine
  - Precisie-bemesting; geen kunstmest nodig
  - Regionale reststromen benutten, beperkt bewerken
  - Zonne-energie combineren met beschutting
  - Vergisting zonder co-vergisting
  - Sturen op ecologie bodemleven

Onderbouwing milieubeloften

■ Ammoniak

- Stal: principe sleufvloer (-50%) optimaliseren (→75%)
- Aanwending: vloeistof bevloeien / in bodem; feces/digestaat e-arm

■ Broeikasgassen

- Lachgas: NH_4^+ (- NO_3^-), org. stof apart, vaker kleine hoeveelheden aanwenden, niet beweiden bij nat weer
- Methaan: snelle afvoer / geen open opslag, via voer 10% ↓, compensatie restant via E-productie / CO_2 -equivalanten
- Kooldioxide: E-verbruik 75% ↓ (kunstmest, krachtvoer processing)

■ Nitraatuitspoeling: precisie bemesting

■ Energieproductie: PV cellen

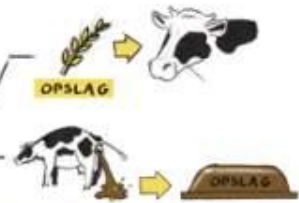
Resultaten voor de boer

- Economisch concurrerend met gangbaar, ook bij 'anonieme' melkproductie
- Arbeidsflexibiliteit; tijd voor sociaal leven
- Inpasbaar in Natura 2000 en randstedelijk gebied
- Door:
  - Geen dure stallen en kelders
  - Delen kapitaalgoederen, grond & arbeid
  - Automatisering
  - Verhoging opbrengst grond door precisiebemesting en irrigatie
  - Zeer lage ammoniak-emissies

Amstelmelk

Grand Melkcafé

Gedeelde melkstal

Dagelijks forenzen

Winterverblijf

De kracht van koeien bij de stad

Melkveehouderij aan de stad. 300 koeien trekken dagelijks van zes bedrijven op en neer naar de gezamenlijke melkstal. De bedrijven hebben elk een stabiele kudde van 50 dieren. 's Zomers worden de koeien geweid, 's winters is er minimaal 13,5 m² leefruimte per koe. Grond, arbeid en kapitaal worden gedeeld, met elkaar en met de nabije stad. Directe verkoop van producten is een kans, maar niet economisch noodzakelijk.

Resultaten voor de maatschappij

- Verweven met andere sociaal-maatschappelijke functies
- Inpasbaar in Natura 2000 en randstedelijk gebied
- Beantwoorden aan belangrijke eisen burgers dierhouderij

- Door:
  - Beantwoorden aan behoeften koe
  - Transparantie: open systemen
  - Delen van functies grond
  - Zeer lage ammoniak-emissies
  - Weidegang; koeien jaarrond buiten

Conclusie

Kracht van Koeien - Ontwerpen voor Systeminnovatie

- Vergaande verbeteringen mogelijk op dierenwelzijn en milieu
- Zonder economie aan te tasten
- En aan te sluiten bij maatschappelijke wensen
- Nodig: anders denken, anders doen
- En dat kost tijd
- En leren en ontwikkelen in de praktijk

Ontwerpen voor
Systeeminnovatie

Kracht van Koeien

Springplank naar een duurzame veehouderij

Hoe dierenwelzijn, milieu en economie elkaar kunnen versterken in de melkveehouderij

WAGENINGEN UR

For quality of life

Meer informatie

- Brochure
- www.duurzameveehouderij.wur.nl
- maarten.vrolijk@wur.nl

ANIMAL SCIENCES GROUP

WAGENINGEN UR